

A Kutatócsoport egy összetett, részben intézeti állami tervmunkákból álló kötött tudományos program végrehajtásán dolgozott, másrészt egy hosszú távon folyó, külső együttműködéssel és tudományszervezéssel párosuló általános érdekű XVIII. századi kutatási program megvalósulását segítette elő. Az igen szerény, de fokozatosan növekvő intézeti erőforrások mértéke, a vizsgálódási terület összetettsége és a feladatok nagysága következtében a Kutatócsoport saját kevés állandó tagjainak munkája mellett erősen támaszkodott más tudományos műhelyekben dolgozó szakemberek közreműködésére. A Kutatócsoport tevékenysége és tervteljesítése három kiemelt területre terjedt ki: 1. A magyar felvilágosodás irodalmára (témafelelős: *Biró F.*). 2. A Rákóczi-szabadságharc és emigráció irodalmának tanulmányozására (témafelelős: *Hopp L.*). 3. A magyarországi latin irodalom és a korai felvilágosodás kutatására (témafelelős: *Tarnai A.*).

1. Előbbre haladt a *Csokonai-monográfia*; *Szauder J.* elkészítette könyvének újabb fejezetét, *A lélek halhatatlanságát*. Ez a fejezet a monográfia eddigi részeivel együtt kiemelkedő a legújabb Csokonai kutatások szemszögéből. Nyomdába került a Kutatócsoport által (szerk. *Szauder—Tarnai*) összeállított interdiszplináris tematikájú tanulmánykötet, *A XVIII. század és a magyar felvilágosodás* kb. 50 iv terjedelemben. A tervévben a kiadói belső szerkesztési munkálatok időben lezárultak; a nyomdai munkák azonban áthúzódnak a következő évre. A *fiatal Bessenyei és tróbaratai* c. kandidátusi disszertáció befejezése után a Kutatócsoporthoz került *Biró Ferenc* elkezdte a „román” irodalom, regényes próza 1780 után c. téma anyaggyűjtését. A feltárt anyag értékelésekor és megvitatásakor bizonyos mértékig módosult a kutatás szempontja; a korábbi téma helyett egy átfogóbb összefoglaláshoz szolgál majd egyik forrásul a „román” irodalom.

A tervévben — gondos előkészületek után — megindultak a mintegy évtizedre programozott *Bessenyei György* összes művei kritikai kiadás munkálatai (sorozatszerk. *Biró—Szauder—Tarnai*). A felvilágosodás kutatási bázisának kiszélesítését, több évszázados adósság törlesztését szolgálja a 15 kötetre előirányzott *Bessenyei-sorozat*. Eredményes vitailésen került sor az előre kidolgozott kiadási elvek tisztázására, a sorozat egészére érvényes és az egyes kötetekre vonatkozó alapelvek összefoglalására. Ezt követték az egyes sajtó alá rendezőkkel folytatott megbeszélések a munka menetéről és üteméről. Az 1. kötet (*A Holmi*, sajtó alá rend. *Biró F.*) és a 6. kötet (*A Bihari Remete*, s. a. r. *Kókay Gy.*) bibliográfiai gyűjtése, főszerzőjének előkészítése megkezdődött. Megállapítható, hogy a külső erők összefogásával járó sorozatszerkesztői teendők a vártnál nagyobb munkát és erőfeszítést jelentettek. Ezt a következő évek tervezésénél figyelembe kell vennünk. A fiatal kutatói utánpótlás biztosítása érdekében indokolt egy középiskolai tanári ösztöndíjas folyamatos főlvétele a felvilágosodás kutatási témára.

A felvilágosodás kutatásával kapcsolatos az októberi debreceni és a decemberi budapesti Csokonai-évfordulóval összefüggő ülésszak, amelyek rendezésében résztvettünk. Az előbbin hangzott el *Biró F.* előadása: *Pálóczi H. Ádám, Newton és Csokonai* címmel. Az utóbbin *Sóter I.*, *Julow V.*, *Csetri L.*, *Mezei M.*, *Vargha B.* tartott előadást. A Kutatócsoport mellett működő munkaközösség felolvasó ülései keretében: *Descartes és Debrecen a XVIII. században* (*Tóth B.* Debrecen). A *felvilágosodás a magyarországi katolikus egyházban vatikáni okmányok világánál* (*Ványó T.* Pannonhalmán) közösen az MTA Történettudományi Intézet I. Magyar osztályával. *Pray-émlékezés* közösen az Egyetemi Könyvtárral.

2. Befejeződött és megjelent *A Rákóczi-emigráció Lengyelországban* c. kismonográfia. *Programtanulmány* készült a Rákóczi-szabadságharc és kuruc emigráció kutatásának előmozdítására (*Hopp L.*), és ezzel kapcsolatosan két vitailés (márciusban Budapesten, szeptemberben Vaján) került megrendezésre közösen a Történettudományi Intézet I. Magyar osztályával. Ez utóbbin *Esze T.*, *Köpeczi B.*, *Benda K.* előadást, *R. Várkonyi A.*, *Péter K.*, *Benczély L.*, *Gyenis V.*, *Hopp L.* és mások korreferátumot tartottak. Előkészületek folytak egy komplex témájú Rákóczi-kori tanulmánykötet főlvételére a jövő évi tervbe, valamint egy hosszú távú közös vállalkozás, Rákóczi kritikai kiadása tervbe iktatására a következő tervévtől. A kutatási utánpótlás biztosítása céljából erre a témára szükséges fiatal középiskolai tanári ösztöndíjasok folyamatos főlvétele.

Folytatódtak a korai felvilágosodás kutatásával is összefüggő *Mikes Kelemen összes művei* kritikai kiadás (szerk. s. a. r. *Hopp L.*) munkálatai. A IV. kötet *Az Ifjak Kalauza* megjelenése a kiadói tervben átment a következő évre. (Az V. kötet főszerzője és variánszszerzője — tárgyi apparátus nélkül — a tervévben lektorálás alatt állott.) A VI. kötet főszerzőjének előkészítése befejeződött, lektorálása — a tárgyi apparátus nélkül — folyamatban van. Terven kívül megjelent a bukaresti Kriterion Kiadónál *Mikes és világa* c. tanulmánykötet (*Hopp L.*) 30 iv terjedelemben.

3. Tervszerűen (igen szerény mértékben) haladt a XVIII. századi latinság kutatása (*Kenéz Győző* rész-szerződéses), levéltári cenzúraanyag-feltárása és *Nagy László*, ill. a helyébe lépő *Kis*

Ákos középiskolai ösztöndíjas tanár munkája révén, *Tarnai A.* irányításával. Az előbbi a XVIII. századi naptárak cenzúrázásával és a szépirodalmi betétekkel, az utóbbi Pray-témával foglalkozik. A latin tanári ösztöndíjas rendszer folyamatos fenntartása továbbra is szükséges. A magyarországi latin irodalom problémái jelentkeznek a század elejei, a Rákóczi-kori kutatásokban is.

A XVIII. századi Kutatócsoport lényegében tervszerint végezte munkáját, teljesítette 1973. évi tudományos tervét. Egészséges fejlődéséhez tartozik a hazai együttműködés fokozatos kiépítése, külföldi (német, román, lengyel, bolgár, cseh és szlovák, francia, olasz) kapcsolatainak alakulása, s a szovjet kutatási központokkal való érintkezés megteremtése, ill. a külföldi kutatók tanulmányutakkal történő előmozdítása.

Hopp Lajos

Tudományos ülésszak a Rákóczi-korról Vaján

(1973. szeptember 20–21)

Immár másodizben biztosított helyet és az ülésszak tárgyköréhez méltó körülményeket Vaja község és a Vay Ádám Múzeum, illetőleg a Szabolcs-Szatmár Megyei Múzeumok Igazgatósága. Első ízben 1969-ben nyújtott otthont a nagymúltú vajai várkastély — a Vay Ádám emlékünnepe keretében — annak a magas szintű tudományos tanácskozásnak, amelynek előadásait és vitáit kötetben adták közre. (Ism. ItK 1971. 654. l.) Mos pedig — 1973. szept. 20–21-én — még szélesebb alapon, a MTA Történettudományi és Irodalomtudományi Intézetének, valamint az egyetemek és főiskolák megfelelő tanszékének s egyéb tudományos intézmények előadójának részvételével a Rákóczi-szabadságharc és kuruc emigráció sokrétű tudományos kérdéseiről folyt tanácskozás. Az ülésszaknak sajátos munka-előkészítő, tervező, célkitűző szerepe is volt, amennyiben számba vette azokat a feladatokat is, amelyek az 1976-os Rákóczi jubileum alkalmával előttünk állnak. Mind a történelemtudomány, mind a művelődéstörténet számos ága, s nem utolsósorban az irodalomtörténet is sok szempontból hasznosítani fogja az ülésszakon elhangzottakat. Indokolt tehát, hogy rövid ismertetését adjunk.

Három központi témakör került a tanácskozás napirendjére; s a három kitűnő előadást követték a több oldalú megvilágítást lehetővé tevő korreferátumok és hozzászólások. Az első előadást *Esze Tamás A Felső-Tisza vidéki kurucság harca a hajdúszabadságért* címmel; a másodikat *Köpeczi Béla A Rákóczi-szabadságharc és emigráció művelődéstörténeti problémái* címen; míg a harmadikat *Benda Kálmán A helytörténet feladatai és lehetőségei a Rákóczi-kutatásban* címmel tartotta. — A tudományos ülésszakkal összefüggésben került sor a várkastélyban Vay Ádám — és az Esze Tamás — kiállítások ünnepélyes megnyitására. A 70 éves tudós Esze Tamás értékes családi hagyatékát és az élete kutatómunkájából eredő becses dokumentumokat adta át e kiállítással a vajai múzeumnak, hogy a „talpasok” földjén, tudományos műhelyhez segítsen alapot teremteni. S valóban, joggal vélhetjük, hogy a Rákóczi ügyéhez oly híven ragaszkodó tarpai jobbágy és a vajai nemes ügyeiben, de egyszersmind az egész „kuruc-ídő” vizsgálatában nélkülözhetetlen alap lesz e vajai dokumentumgyűjtemény beható ismerete.

Esze Tamás széles alapozottságú előadásában a Felső-Tisza vidéki kurucság harcait abból a szempontból vizsgálta, hogy a „hajdúszabadság”, „katonaszabadság” ígérete és az érte való küzdés mi módon befolyásolta a szabadságharc célkitűzéseit és menetét. A „hűség hadakozásért” jutalomként kilátásba helyezett „szabadság” többérté értelmezése nyomán világosan áll előttünk, hogy Rákóczi fejedelem megfelelő korlátok közé tudta szorítani a „hajdúszabadság” iránti, váltakozó erővel jelentkező igényt, s érvényt szerzett fejedelmi akaratának, miszerint célja a szabadság és nem a szabadosság volt. — Az előadás alapvető érdeme a számos helyi- és részprobléma megoldása mellett, hogy vizsgálatait általában is kiterjesztve, Rákóczi jobbágypolitikájáról adott beható képet, s egészében a szabadságharc társadalmi küzdelmeinek, a jobbágy-szabadság célkitűzéseinek rugóit, meghatározó jegyeit tárta fel meggyőzően. — A felkért hozzászólók, — *Rácz István* és *Szendrey István* — majd pedig a vitában résztvevők további fontos, tárgyavagó kérdést érintettek; így például bebizonyosodott, hogy maguknak a „hajdúk”-nak időtől s helytől függő, rendkívül változó helyzete sok-sok ellentmondásnak szülője, s a fennforgó nyitott kérdések innét is adódnak.

Köpeczi Béla előadásában igen széles perspektívában vetette fel, majd elemezte azokat a művelődéstörténeti kérdéseket, melyeket a Rákóczi-kor alaposabb ismerete iránti igény egyre sürgetőbben tisztázásra tár elénk. A művelődéstörténet általános problematikájának, rendkívül gazdag tárgykörének, s legújabb európai (francia stb.) értelmezésének áttekintése után megállapította, hogy a művelődéstörténetnek sokszor tapasztalt leszűkített formáival szemben a lehető legtágabb felfogásával kell számolnunk. Ez pedig új dimenziókat nyit meg azáltal,